

*Ђуро Бодрожич**

СРПСКИ НАЦИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТ: ИЗВОРИ И ОСНОВИ

Сажетак

Никада, када је о нацијама реч, не треба заборавити чињеницу да је нација заједница, а заједнице су, у својој суштини, ирационалне. Везе које појединачне људе окупљају у једну целину могу бити историјске, верске, племенске, засноване на заједничком искуству и заједничким вредностима. У свим временима религија и веровања су кључни чинилац идентитета. Највећа је илузија веровати да се људи првенствено руководе рационалним разлозима у којима доминантно место заузимају интереси.

Сви велики ломови, како показује историја, стављали су на дневни ред питање идентитета. Људи најпре морају одговорити на питање ко смо ми, а тек потом позабавити се оним што морају чинити. Или, како се то данас воли рећи: питањем својих интереса.

Кључне одлуке које је један народ донео у својој историји никад нису произишле из рационалне интересне рачунице. Напротив, увек су то биле одлуке које су биле противне националним интересима. То су биле одлуке које су произишле из националне историје, одлуке којима се потврђује идентитет.

Мит о пореклу, дакле, тренутак или догађај уз који један народ везује свој постанак на најбољи начин казује како тај народ разуме себе.

* Институт за политичке студије, Београд

Своје историјско време Срби рачунају од Немање који је започео обједињавање расцепканих српских племена. Немањином снагом и вештином уједињен је значајан део народа, али ни у том политички уједињеном народу није било заједничке мисли која би га у целости прожела и била основ унутрашњег јединства. Сваки народ, да би представљао целину и одржао се као целина, мора имати духовну копчу која га држи на окупу. Ту духовну копчу створио је Свети Сава.

Кључне речи: Срби, идентитет, Српска православна црква, Светосавље, косовско предање.

Пуком деобом у племена која се разилазе и настајују различита пространства, губе везу међу собом и међусобно се отуђују – не настају нови народи. И у новим крајевима, по свему различитим од старе постојбине, задржавају се карактерне особине. Деоба је разбила целину, створила делове, али истоврсне делове. Историја то показује. Показује, исто тако, и другачије примере: да се припадници једног народа, једног племена, не мичући се с родног тла, раздељују у различите делове, али разноврсне. Део се препознаје као целина и постаје крвни непријатељ оном с ким је дотад би једно.

Како то бива, који су разлози? Свакако да нису спољашњи.

Народи не настају природним током, природним разрастањем. Исто тако, ни насилним спољашњим разбијањем. Расцеп треба тражити у другој сфери – у области духа. И код нестајања народа узроке ваља тражити на истом месту. Физичка насиља могу биолошки осакатити и „материјално разорити неки народ али му не могу отети његово предање, његово сећање, читаву његову прошлост...“¹

Деобна сила која разбија човечанство у разноврсне делове никад није спољашња. Спољашњи узроци могу разгнати народ у више делова, али ти делови увек остају истоврсни и међусобно се не искључују.

У свим временима религија и веровања су кључни чинилац идентитета. Највећа је илузија веровати да се људи првенствено руководе рационалним разлозима у којима доминантно место заузимају интереси. „Људи не живе руководећи се једино разумом. Они не могу да калкуишу и делују

1 Ф. В. Ј. Шелинг, Философија митологије, Београд, Опус, 1988, стр. 118

рационално док не дефинишу своје сопство. Политика интереса – каже Хантингтон – претпоставља идентитет.“²

Мит о пореклу, дакле, тренутак или догађај „који један народ доживљава као свој почетак много говори о његовом најтемељнијем разумевању самог себе“.³ Предање је непрекидно, у њему није само прошлост, већ и садашњост у којој је већ започела будућност. То је жива сила која се може схватити „као самосвест јединственог организма у коју је укључен читав његов претходни живот“.⁴

Светосавље

Срби рачунају своје историјско време од Немање, Великог жупана који „и сад још светли из таме као дивна, наша, балканска, манастирска фреска“.⁵ Тачније, од дана кад је он, у цркви Св. Петра и Павла, био крштен по православном обреду 1143. године.

Сва претходна историја: паганска и време кад су били под сенком латинског крста избрисано је из историјског сећања. А то не говори ништа друго до колики је значај православне вере и да је она с народношћу срасла.

С Немањићима је започела и српска државност и српска култура. И једно и друго, да се не зна шта је теже, тешко је и започети, а камо ли обдржати, на овом, увек крвавом, делу земљиног шара. То што је и једно и друго претекло говори о чврстини темеља на које је постављено и намеће питање: од чега је дошла та чврстина?

Сваки народ, да би представљао целину и одржао се као целина, мора имати духовну копчу која га држи на окупу. Није довољна природна веза и сродство засновано на пореклу, крви, језику. „Само мисао једна, која народом овлада и општом постане, постаје копчом сродства, јединства, целине; само је идеја кадра одржати свезу, често и између оних, који нису и иначе природно сродни, било да та мисао поникне на чувственом, било на умном пољу духовног живота људског.“⁶

2 С. Хантингтон, Сукоб цивилизација, Подгорица, ЦИД, 1998, стр. 107.

3 Р. Н. Бела, Погажен завет, Београд, XX век, 2003, стр. 28.

4 С. Булгаков, Православље, Нови Сад, Књижевна заједница Новог Сада, 1991, стр. 82.

5 М. Црњански, Свети Сава, Београд, Луча, 1934, стр. 15.

6 С. Милетић, Изабрани чланци, Нови Сад, Просветно издавачка задруга

Сви народи који су постојали или постоје имали су заједничку идеју, заједничко духовно начело, које их је држало на окупу и спречавало да се не атомизирају и прелију у друге народе. Тако је и са српским народом: „Кад се запитамо, шта је у нас та основа, та душевна копча била, и нехотице, интуитивно долазимо на Светог Саву и његов значај.“⁷ Дело обједињавања српског народа започео је Стефан Немања. Његовом снагом и вештином уједињен је значајан део народа, али ни у том политички уједињеном народу није било заједничке мисли која би га у целости прожелала и била основ унутрашњег јединства. Ту мисао отелотворио је баш Свети Сава, „а та је мисао била – мисао православља, као котве унутрашњег јединства и народне самосталне цркве, као стожера спољашње државне самосталности“.⁸

„Државна идеја ствара се увек извесним деловањем њених носилаца физичке и интелектуалне снаге. Српску државну идеју немањићке династије створио је физички Немања, а интелектуално Сава. Расцепкане српске државе гложиле би се и сатирале међусобно и даље, да их није сјединила енергична воља Немањина; али, да није било Савина рада, оне би се опет, после престанка Немањина, вратиле у стари вртлог и бориле се до новог Немање и тако даље. И што је најопасније – указује Ћоровић – оне би стално остале подељене у та два елемента православља и католичанства, византизма и латинизма, јаз би временом бивао све већи, нарочито кад се узме у обзир стално деловање папства и силни развитак угарско-хрватске државе у XIV веку. Могло би се, чак, догодити и то, да православни део, ослабљен, припадне у знатној маси држави силног Асена, а да се католички идентификује са елементом Приморја млетачке и угарске управе.“⁹

Савиним радом Немањина творевина је добила обједињавајућу моралну силу и постала органска заједница. Оно што је Немања створио Сава је удахнуо душу.

Аутокефалну српску цркву, добивши приволу никејског патријарха и цара, у складу с канонима православне цркве, засновао је 1219. године Свети Сава. Установио ју је и организовао тако да се она може ширити и на друге области,

«Змај», 1939, стр. 148.

7 Исто, стр. 149.

8 Исто, стр. 150.

9 В. Ћоровић, Покрети и дела, Београд, Геца Кон, 1920, стр. 23, 24.

ван државног оквира тадашње Србије, уколико у њима живи истородан народ. Стога, казаће Владимир Дворниковић, „стварањем и организовањем српске народне цркве Св. Сава је у ствари оснивач српске нације“.

Свети Сава је постао и првим српским архиепископом, а њега је наследио син његовог брата, краља Стевана Првовенчаног, Предислав који се замонашио и постао архиепископ под именом Саве II. Од највећег је значаја што су први архиепископи српске цркве потицали из владајуће династије. „И они међу потомцима Немање, за које заиста не може да се каже да су црквеног васпитања, а још мање биготног владања, и они у своме животу, пре или после, подлежу предању и сили успомена на првог архиепископа српског, брата и стрица крунисаних глава.“¹⁰

„Ова тиесна свеза – запазио је Перо Гавранић – владалачке породице с народом у стварима вјерозакона доприниела је много, да се је у Србији вјера развила као главна покретна сила народнога бића.“¹¹

„Тако је положен темељ оној тиесној свези, која се код Срба развила мало по мало међу црквеним и политичким односима тако, да је код Срба религија постала народном вјером, да су се вјера и народност слиле у један појам.“¹²

Организаторски рад Светог Саве био је одлучан како би та црква била и остала православна, али и српска. Уочљиво је да је од самог почетка Свети Сава наступио одлучно и с намером да цркви коју организује да национални карактер и обележје.

Не обазирјући се на протесте грчке јерархије, која је оспоравала и канонску ваљаност српске аутокефалности, он скида грчког владику којег је затекао у Призрену и поставља Србина. У складу с националним начелом и државном потребом, он организује своје епископије с јасним циљем да створи „јединствену веру у јединственој националној држави, искључујући унапред сваку могућност онаквих верских сукоба какви беху између Вукана и Стевана“.

10 М. Црњански, Исто, стр. 133, 134.

11 Р. Gavranic, *Politička povjest hrvatskog naroda: od prvog početka do danas*, Zagreb, Štamparija i litografija C. Albrechta, 1895. str. 282, 283.

12 Исто, стр. 281.

Свети Сава је био у стању да прилагоди византијско православље, на ком се и сам васпитао, карактеру и потребама тог истог народа. Јер је „био и учен теолог, али и песник“ који је био у стању да својом проповеди такне у душу његовог народа. Није претио вечним мукама и паклом. „Срби су се – рећи ће Радован Самарцић – од Светог Саве заиста почели радовати.“¹³

Свети Сава је у потпуности био свестан да државног јединства нема без јединства у вери. И у том правцу он је усмерио сву своју енергију. Свесност његовог рада виљива је по томе што он у српској јерархији жели само Србе, као и из односа према према оним Србима који су подлегли иновџерним учењима: католицизму и богумилству. „Дакле, систематска акција, да се православље стопи са идејом српске државе.“¹⁴

Архиепископијски престо Сава је наместио у Жичи. Ту је освећивао епископе и одређивао им епископије, смењивао Грке и постављао Србе. „Епископијама својим он је оцртао географску карту српског елемента на Балкану и кад је под Турцима српска држава пропала, народ се склонио у његову цркву, једини кров над главом. Његова црквена организација показала се трајнија од свих других дела људских руку.“¹⁵

Својим животом, духовним искуством и моралним аскетизмом он је упознао сву дубину патње, окусио је обест насилника којима је падао у руке, упознао тежину беде најнижих друштвених слојева. И зато је затражио правду и за њих, нарочито кад су „своје крви“. А да шта је друго, по својој суштини, идеја нације до позив за признање „ништих“.

„Чистоћа православног учења и строго чување источног богослужења на народном језику, била су – бележи Никодим Милаш – основна обележја светосавске цркве, исто као што је обиљежјем њезиним било и то, да једина господујућа вјера међу Србима смије бити само православна вјера.“¹⁶

Хришћански православни идентитет српски је народ почео стицати од времена кад су се словенски апостоли Ки-

13 Р. Самарцић, Косовско опредељење, Београд, Српска књижевна задруга, 1990. стр. 54.

14 В. Ђоровић, Исто, стр. 21, 22.

15 М. Црњански, Исто, стр. 93.

16 Н. Милаш, Православна Далмација, Нови Сад, Издавачка књижарница А. Пајевића, 1901, стр. 123.

рил и Методије отиснули на мисионарски рад међу словенским народима, па и Србима. После су дошли њихови ученици да током десетог века наставе започету мисију. У току два века плодови њиховог рада били су видљива, на пољу духовне и материјалне културе, християнизација српског народа. Али, тек, с појавом Светог Саве српски народ ће у потпуности заокружити свој православни идентитет. Уз све оно што је оставио у наслеђе српском народу, посебно место припада самосталној Српској цркви чији је био зачетник и организатор, а „која је битно допринела учвршћивању српске националне и државне свести и самосталности. Од Светога Саве се код Срба хришћанска вера и Црква идентификују са народом, а јеванђеоска духовност постаје етика читавог народа. Она је код Срба судбински одредила народну историју кроз векове“.¹⁷

Значај његовог лика није се урушио нестанком средњовековне српске државе, него се још више учврстио, оживео. И то захваљујући цркви коју је основао, организовао и усмерио. Српска православна Црква надживела је средњовековну српску државу и као институција представљала је једини континуитет с предтурским освајање и једину институционалну везу која је држала на окупу целокупним српски народ у доба османске окупације.¹⁸

Хронике и житија владара нису били намењени само црквено-властеоским круговима, него су се, посредством калуђера, проносиле у прост народ и тиме постале окосницом народне историје и историјске традиције, које су се после дохватили народни певачи. Они су, после, према потребама времена, додавали или испуштали детаље и обликовали легенду у складу с приликама и потребама народа – преображавали је. У могућности легенде да се преображава показује се њена истинитост, њен живот.

Величајући прошлост, оличену у држави Немањића и Немањићима самим, уздижући култ и ширећи легенду о Светом Сави, српска црква их је учинила баштином целог народа.

17 А. Јевтић, Свети Сава и косовски завет, Београд, Српска књижевна задруга, 1992, стр. 238, 239.

18 Ђ. Слијепчевић, Историја Српске православне цркве, Београд, БИГЗ, 1991, стр. 188.

Народ се није одрекао царства већ царева, који закон погазише. Смисао своје историје и своју улогу у њој српски народ је „почео налазити оног часа кад је, сагласно идеји светосавља која је сачињавала основу његовог духовног живота, почео схватати да је царство на њему остало и да он, као наследник баштине Немањића, има за њу преузимати све већу бригу“.¹⁹ Тиме се један народ преобразио у нацију, у смислу и значењу које је овај појам добио у каснија времена. Обичан народ препознао је себе у идеји о држави коју, с призивом на стару, има обновити, баштинити и о њој се старати. У чему ће Радован Самарџић пронаћи основ за тезу: „Срби су постали један од првих народа на старом континенту који су образовали своју националну свест.“²⁰

Под окриљем Пећке патријаршије, васпостављене 1557. године, наша се територија која је простором превазилазила површину Душановог царства. Под њеном јурисдикцијом стајале су се и области ван граница Турске, у Аустрији и Млетачкој Републици.²¹ У многим стварима, до укидања 1766. године, надомештала је својим деловањем одсуство државне организације. Њеним успостављањем, и за све време трајања, Косово и Метохија постали су средишње место у целокупном историјском, а не само духовном и морално-психолошком, збивању српског народа. Из тог разлога, платиће и највећу цену и поднети највећу патњу, доживети погром, искусити шта је незакоње и сила.

Грци су пристали на обнову Пећке патријаршије и стога што су увидели да ће српско православље, лишено своје цркве, у беди и запуштености, лако постати плен Римске курије која је тих година кренула, широким замахом, у процес католичке обнове. У грчким црквеним круговима су се присетили, а црквено памћење броји векове, оних времена кад су латински крсташи узели Цариград, намерни да до краја униште Византију и искорене православље. Сетили су се да је управо тад, а ради одбране од римске напасти, српска црква уздигнута у ранг аутокефалне архиепископије.

Васпостављање патријаршије, за шта је Макарије Соколовић уложио великог труда, ишло је за тим да спречи

19 Р. Самарџић, Исто, стр. 36.

20 Р. Самарџић, Идеје за српску историју, Београд, Југославијапублик, 1989. стр. 239.

21 Р. Самарџић, Косовско опредељење, стр. 79.

како пропадаће српске цркве тако и њене пастве, која се у сталном сељењу, без вођа и водича, разливала и губила по широким пространствима. Путевима српских сеоба кретала се, сустопице с народом, и српска црква. Једино је она знала докле је тај народ стигао. Поставши врховна самоуправна институција српског народа под султановим суверенитетом црква је, према приликама и потребама тренутка, вршила своју мисију. Мере које су предузете добро су промишљене и показале се целисходним. Њена јурисдикција није се омеђила на простор бивше државе, нити ограничила на границе турског царства. Подручје свога деловања и делокруг своје надлежности патријаршија је везала за области насељене српским народом да би га окупила и њиме управљала. Принцип своје јурисдикције црква је одредила према начелу националне припадности и националне распрострањености. Никада ниједна српска институција није распрострарила своје ингеренције на толики простор, већи него што је било Душаново царство, но што је то учинила Пећка патријаршија. Она је успела „да све српско подручје узме под своју стару немањићку власт и својим народним језиком, у опреци према фанариотима, и својим националним наслеђем постаје свестан носилац идеје народне заједнице“.²²

Током друге половине XVI и у XVII веку српско православлје се приближило свом коначном уобличењу. Предузета реформа није тежила новотаријама и претресању питања која би се тичала верских догми и црквене организације. Циљ је био извршити консолидацију и конституисање оног чим се располагало, а сматрало се довољним за обнову српске цркве као организација која би, прилагођавајући се новим условима, била у стању прикупити народ истог имена. У том времену остварена је симбиоза патријархалног менталитета, православног односа према суштини егзистенције и хришћанског православног морала, свакидашње обичајности у чије је паганске облике утиснут хришћански садржај.²³ На тај начин, с призивом средњовековног наслеђа и традиције, оно је постало доступно најширим слојевима народа и постало истинска народна вера.

22 В. Ђоровић, Исто, стр. 42.

23 Р. Самарџић, Усмена народна хроника, Нови Сад, Матица српска, 1978, стр. 125.

Народна традиција, кроз поистовећивање цркве и државе, народа и вере – српска вера – борбу за државну независност или, после, за национално ослобођење, поистоветила је са борбом за своју веру. Том убеђењу умногоме је допринела и чињеница што су непријатељи и поробљивачи били припадници других вера.

Кроз народну песму косовски јунаци ће своју борбу представити као жртву за своју веру. Народна песма „с нарочитом горљивошћу истиче и наглашава ту везу сјаја државе са сјајем цркве“.²⁴ А гуслари ће јој дати свесни израз казујући да је то борба за *крст часни и слободу златну*. Тиме је казано да је борба за своју веру уједно и борба за своју нацију. Одрећи се своје вере значило је бити издајником сопствене нације, свога рода и племена, бити слабић и кукавица – изрод. Проверити, значило је одрећи се све народне традиције, одбацити све народно предање, примити нешто сасвим туђе од чега је страдавало целокупно племе и против чега се борило: *затворити себе у туђина*. Једном речју: ко поклекне и провери, носиће жиг вечите срамоте којим ће обележити и себе и свој род. А, с друге стране, не узмакнути, одржати се у својој вери, држано је за чин достојан највеће хвале и славе који обезбеђује место међу митским прецима. И стога су људи подносили патњу и страдање да би се узнели до народне песме и постали предметом гусала.

Канонизовање одређене личности, код српског народа и његове цркве, није увек везано уз чуда која су везивана уз њихово име већ, исто тако, и уз историјску улогу и значај у народном житију. Како је запазио Радован Самарџић: „Срби су родољубиву жртву схватили као богоугодно дело.“²⁵

Подсећајући на једно место, доста често у дебатама о односу цркве и државе, где се расправља: не да ли црква има постати државом, него држава црквом, Владимир Ћоровић ће казати: „У нас се, међутим, догодило нешто необично, нешто што је у основи најближе правом Хришћанству, а ипак тако ретко; у нас је, ето, по тим општим схватањима црква постала народ, а народ црква, истина – вели Ћоровић – не у теолошком и моралистичком него у национално-политичком

24 В. Ћоровић, Исто, стр. 35.

25 Р. Самарџић, Косовско опредељење, Београд, СКЗ, 1990. стр. 147, 148.

смислу. Наше православље, „српска вера“, постало је оваплоћење наше национално-државне традиције, а наша национална психа дала је митологисаној вери елементе веровања.²⁶

Кад припадник неког народа на Западу напусти римску цркву он не бацајује ништа национално, најмање колевку своје нације. Он се не одриче народне традиције, јер му она том црквом није дата.

Римска црква сконцентрисала је сву власт на једном месту, централизовала је и дала читавој организацији јединствену шему и јединствен, за све обавезан, латински језик. Сва јерархија била је потчињена Риму и имала се равнати према упутствима која су отуд долазила. Рим се руководио идејом светске владавине и наступао је с космополитских позиција не хајући за националне и државне формације. Воља Рима имала се, од стране јерархије, спроводити безусловно и бескомпромисно.

Римска црква предвођена папом, представљала је, стога, најјачу антинационалну силу у Европи. По самом начелу утканом у њену организацију, старим римским начелом светске владавине, она је тежила аутократији насилним стапањем читавог хришћанског света у једну велику теократију са папом на челу, којем су подложни сви, па и европски монарси. Римокатолички универзализам није могао бити окриље под којим би се могла развити и наметнути национална идеја. Најјаче средство којим је римска црква располагала било је упорно одржавање латинског језика као општег језика читавог католичког света. Уз опстанак овог већ мртвог језика, она је везала и свој духовни и политички примат. Док је год аутократска моћ папства обезбеђивала монопол латинском језику, није могло бити ни говора о настанку некакве националне литературе и књижевности. Без тога није се могло ни помислити да би национална мисао могла ухватити замајац и почети своје ширење. Борба папства и царства омогућила је настанак различитих народности на Западу. „Да су се те две власти сложиле и споразумјеле, постале би таквим господарима на западу, да би дуго времена заприечавале постанак разних народа.

Папинство заиста неће ни да чује, ни да мари за народностне разликости.

26 В. Ћоровић, Исто, стр. 39, 40.

Једини рат, који је у његовим очима оправдан и увиек облигатан, јесте рат против невјерника, херетика и изобћеника из цркве.²⁷

Живот православне цркве био је другачији. Цариградски патријарси нису дошли на идеју светске власти и зарана су се помирили с идејом да су они само поглавари цркве. Њима је постала блиском идеја да црквеним ауторитетом подижу и ауторитет државе, очекујући да и држава својим ауторитетом подупре ауторитет цркве. Стога је она, водећи се државним разлозима, могла допустити постојање самосталних цркава и у овој ствари показати попустљивост каква је у Риму незамислива.

У Цариграду се сматрало сасвим природним да се словенским народима тумачи јеванђеље на њиховом језику и да службу Божју слушају на своме језику. У Риму се, у исто време, такво нешто држало као акт богохуљења, усмерен против саме цркве.

Освештане традиције, везане за стару државност и култ Немањића, црква је преносила у све делове српског народа укључујући и оне који јој раније нису припадали, као што је случај са средишњим и западним крајевима Босне, Далмацији, Војној Крајини. „И тамо се, утицајем цркве, развија интерес за летописе и родослове „српске госпде“ – „који по ком и колико царствова, обнавља се успомена на њих и са народном песмом ствара се њихова славна жива хроника. Цар Лазар је општа „српска круна златна“, као што су Немањићи једини прави владари наши у традицији народној. Ниједан од босанских владара, са Твртком заједно, не ушавши у црквену традицију, није ни у самој Босни ушао ни у народну, као што је случај са много мањим витезовима онога круга, чије је деловање спојено са немањићком државом. Захваљујући томе, у народу је нестало политичке свести о првашњим појединачним државним областима и господствима а нова јединственост се израђивала верском кохезијом и преставом о једној и јединственој бившој држави.“²⁸

Баштињење истих верских и национално-државних традиција немањићке државе довело је до свести о истовет-

27 P. Gavranić, Исто, стр. 30.

28 В. Ћоровић, Исто, стр. 42.

ности судбине свих делова српског народа, ма где био и коме робовао, и свесне тежње „да се једнога дана та свесност изрази и државном творевином“.²⁹

Косовски мит

А у средишту свега, укупне црквено-народне традиције, као чворишна тачка националног идентитета, стоји епска слика Косовског боја, најдрагоценије благо српског народа. „Заиста – каже Радован Самарџић – косовско опредељење најдубље је усечена црта која обележава заједнички карактер Срба. Ако се том народу, као што се више пута хтело, из његове историјске свести силом избаци предање о Косову, то неће више бити исти народ. Он ће остати духовни богаљ. Чини се, међутим, да је корење српске самосвести толико, расплићући се, урасло у косовско тле да ће, и после најдубљег преоравања, понека жилица ипак надживети и то потоње зло и избацити нове изданке.“³⁰

Епска песма казује о Косову као о преломној тачки српске историје. Она у њој тражи етички смисао, морално начело и врлину без које се не опстаје. Један догађај се уздише у митску сферу како би добио функционално место у народној повесници.

Српски владари-свечи, о којима говоре ранија житија, свој живот су завршавали повлачењем у манастире и тамо су као монаси окајавали своје грехе. И тако су подвижничтвом задобијали посвећење. У житијима и слову о кнезу Лазару види се један нови приступ: појављује се култ јунака који својом херојском жртвом стиче вечни живот. У Даниловом *Слову о кнезу Лазару* (1392-1393) такав приступ је најизраженији и најснажнији: „Боља нам је смрт у подвигу него живот у срамоти; боље нам је у борби смрт од мача примити него плећа непријатељима нашим подати.“ Славећи херојски подвиг Лазарев, хагиограф је уздиже до начела: „Умримо да вечно живи будемо.“ – „У свом опредељењу на Косову за Царство небеско српски је народ испољио свој хришћански, православни идентитет. То косовско опредељење Србаља постало је историјска судбина тог народа, јер је пресудно одре-

29 Исто, стр. 42, 43.

30 Р. Самарџић, Косовско опредељење, стр. 30.

ђивало свенародно понашање у кључним моментима тешке али славне српске историје.³¹

Косово је она тачка у националној повесници коју је народ светковао често и не знајући зашто, осим што је знао једно и поуздано: да се ту нема зашта стидети. Народ је непогрешиво осећао да је Косово оно место које га одваја од других народа који су подлегли агарјанском ропству, подлегли „без Косова и без аманета“. Само би спомен на издају, на Вука Бранковића, био разлог да се на тренутак погне глава. Али, само на тренутак. У сваком се народу нашло издајника, а Обилић није сваком дан. На Косову Срби нису учинили оно што би са становишта земаљске конјуктуре било корисно, већ оно што је исправно

Указујући на место Куликовске битке у историји и свети руског народа, руски аутори указују како су на Кулково поље отишли Новгородци, Псковци, Рјазањци..., а отуд су се вратили као Руси. Заборављање заједничке хероике и опште епске приче доводи до обнављања племенских сепаратизама.

Почетком XX века, нарочито због пораза у руско-јапанском рату 1905, који је потресао руско друштво из темеља, у Руској Царевини започели су многи процеси од далекосежног значаја по будућност Русије и руског народа. У те процесе, у почетку готово неприметне, спада и појава племенских национализама. Све до тог доба Белоруси су, као и Малоруси и Великоруси, сматрани као део „тројства руског народа“. Сама идеја тројства указивала је на разлике, али никад у смислу некакве народносне посебности. Белоруски језик, и за саме Белорусе, био је само дијалекат руског језика.

Да би се објаснила ова појава, па и идеја да Белоруси нису само једна од грана руског народа већ посебан народ, треба се вратити у раздобље од краја XIV до краја XVIII века, у време пољског утицаја у овим крајевима. У то доба староруско епско наслеђе избисано је из свести белоруског сељака, Племићи, који вршили све функције везане за заштиту отаџбине, такође су забацили староруску хероику и, полонизујући се, све више усвајали пољски хероички пантеон.³²

31 А. Јевтић, Свети Сава и косовски завет, стр. 237.

32 А. Гронски, „Белоруски интелектуалци почетка XX в. као неимперијална елита“, Национални интерес, Институт за политичке студије, Београд, бр. 2/2010. стр. 90-92.

У историји српског народа није било боја на чије би поприште дошли Шумадинци и Далматинци, Црногорци, Војвођани... , а одатле се вратили као Срби. Али, оно што није учинила историја учинила је поезија.

Или како то песник каже:

*Откако га турски оков свега
Он по гласу своје душе приста
Да Косово и косовског кнеза
Стави испред Голготе и Христа*

...

*С Косовом се и у цркви дичи
И највише воли свеца који личи
На витеза Страхинића Бана.*

Без обзира одакле долазио, сваки Србин у себи носи Косовски завет. Или није Србин. „То је она заједничка идеја која је српски народ одржавала вековима, која му је дала крила да се у тешким ратовима ослободи, због које су – пророчки каже Радован Самарџић – потом узели да му та крила ломе и спутавају, која му, најзад, једина може послужити као језгро поновног окупљања да преживи.“³³

О петстотој годишњици Косовског боја, док је Косово још стајало неосвећено, Јаша Томић ће записати: „Косово је тужно, велико гробље српско, али је то јуначко гробље увек подсећало Србина, да колевка слободе српске може само да се заљуља на другом крвавом пољу.

Свето Косово! Откуд би Србин без тебе црпео примера у својој великој, вековној несрећи...

Свето Косово! Шта би Србин да му тебе није!³⁴

У свему по чему ће нас историја памтити, у свему великом што смо учинили као народ и појединачно, налази се одјек косовског завештања. Или, како би то рекао Андрић, пишући о Његошу: „рефлекс косовске крви у погледу“. А Исидора Секулић би казала да је у томе „наша трагична косовска лепота“.

Само они Срби који су веровали да су Немањићи њихови једини владари и духовни очеви и да су се њихови преци,

33 Исто, стр. 70.

34 Ј. Томић, После пет стотина година – разматрања о Косовској битци, Нови Сад, Српска штампариија дра Светозара Милетића, 1889, стр. 6, 7.

по крви, борили у Косовском боју за крст часни и слободу златну, остали су Срби. Сви које је напустило такво веровање остали су то су само по имену, а велики број је забацио и српско име, постајући му крвник.

Djuro Bodrozic

*SERBIAN NATIONAL IDENTITY: ITS
SOURCES AND FOUNDATIONS*

Summary

Talking about nations, one should never forget a fact that a nation is a community and the communities are irrational in their essence. Connections which tie people to each other into one community may be historical, religious, tribal one, also those based on collective experience and common values. In all times religions and beliefs are key factors of identities. A greatest illusion is a belief that people are primarily led by rational reasons with interests holding dominant place in it. As history shows, all great turning points put into a focus the identity issue. Before other questions, people need to respond to a question „Who are we?“ and then deal with what they need to do, or in other words, deal with what their interests are.

Throughout history one people's key decisions have never derived from a rational and calculative starting point. On the contrary, they have always been decisions that are in contrast to national interests. These have been decisions deriving from national history and decisions for confirmation of identity.

A myth of the origins or a moment or an event by which a nation defines its origin is a best way to explain how the nation comprehends itself.

Serbs have counted their historical time since the time of Nemanja who started unification of divided Serbian tribes (dukedom – knezевине / tribes – plemena – molim misljenje nekog iz Instituta kako da se ovo prevede, da li da se ostavi kako je autor napisao) and united a significant part of the nation with his strength and political skill. However, in such politically united people there were not a collective thought which could encompass them and make a basis for their inner unity. In order to present a

unity and survive as such, each nation must have a spiritual clasp binding it together. Such spiritual clasp was made by Saint Sava.

Key Words: Serbs, identity, Serbian Orthodox Church, cult of Saint Sava, saga on Kosovo

ЛИТЕРАТУРА

- Ф. В. Ј. Шелинг, *Философија митологије*, Београд, Опус, 1988.
- С. Хантингтон, *Сукоб цивилизација*, Подгорица, ЦИД, 1998.
- Р. Н. Бела, *Погажен завет*, Београд, XX век, 2003.
- С. Булгаков, *Православље*, Нови Сад, Књижевна заједница Новог Сада, 1991.
- М. Црњански, *Свети Сава*, Београд, Луча, 1934.
- С. Милетић, *Изабрани чланци*, Нови Сад, Просветно издавачка задруга «Змај», 1939.
- В. Ћоровић, *Покрети и дела*, Београд, Геца Кон, 1920.
- Р. Gavranic, *Politička povjest hrvatskog naroda: od prvog роčetka do danas*, Zagreb, Štamparija i litografija С. Albrechta, 1895.
- Р. Самарцић, *Косовско опредељење*, Београд, Српска књижевна задруга, 1990.
- Р. Самарцић, *Идеје за српску историју*, Београд, Југославијапублик, 1989.
- Р. Самарцић, *Усмена народна хроника*, Нови Сад, Матица српска, 1978.
- Н. Милаш, *Православна Далмација*, Нови Сад, Издавачка књижарница А. Пајевића, 1901.
- Ђ. Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, Београд, БИГЗ, 1991.
- А. Јевтић, *Свети Сава и косовски завет*, Београд, Српска књижевна задруга, 1992.
- Ј. Томић, *После пет стотина година – разматрања о Косовској битци*, Нови Сад, Српска штампариија дра Светозара Милетића, 1889.
- А. Гронски, „Белоруски интелектуалци почетка XX в. као неимперијална елита“, *Национални интерес*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 2/2010.

Живковић, Гордана, „Борба за нови српски идентитет“, Српска политичка мисао бр. 3/2011, стр. 47-60.

Resume

By creation of national church, Saint Sava made also a foundation of Serbian nation. The Church which was created by Saint Sava and organized in the way that it could be spread on all regions where the nation lived, outlived the Serbian medieval state. With the disintegration of medieval Serbian state, significance of Saint Sava's personality did not perish, but instead of it it became even stronger and livelier thanks to the Church that Saint Sava established, organized and gave directions to. The Serbian Orthodox Church outlived Serbian medieval state and as an institution it represented an only continuity with pre-Turkish conquest and the only one institutional connection which encompassed and bid together whole Serbian nation in times of Osman Turkish occupation.

The Church spread the sacred tradition connected to former statehood and cult of the Nemanjics to all parts of the Serbian nation, including those which have not belonged to it before, such is the case with central and western parts of Bosna, Dalmacija and Vojna Krajina.

By glorification of the past, personified in the state of the Nemanjics and the Nemanjics themselves, honoring the cult and spreading the legend on Saint Sava, the Serbian Church made them to become a heritage of whole nation. The church and folk tradition have become one. In this way, relying on the medieval heritage and tradition, the Serbian Orthodoxy has been embraced by all parts of national masses and it has become a true national faith to which survival historical destiny (of the nation) became attached to.

National folk saga (songs and stories), even when it cannot be documented with historical testimonies, represent a biggest treasure, as it shows customs and morality and national character of a nation it belongs to. In them there is presented history of national soul and the soul is more important than the body which history based on historical documents describes.

Different regions and different historical circumstances have left a visible trace on the mentality of Serbian people, but they have not had a crucial role in shaping of their character. It is the people's believes that shape the people's character and not geo-climatic conditions and historical circumstances. External life of the people have been changing the forms, directions and policies, the states and regimes, but their inner life with their believes, hopes and fears have remained unchanged and in its place. Ideals of the Serbian people are described in their national songs, told in their folk stories, expressed in their national proverbs; from them one can find out about the mentality and character of the Serbian people, get to know their national sanctities and discover their believes, shortly, the people themselves.

Modern definitions of a myth always underline that it is a "traditional" story. For a myth to become tradition, it has to be accepted by a social group and re-told from one generation to another, considering and transferring it as a part of their cultural heritage.

A myth is a story which gives paradigmatic meaning to one event and an exemplary character to a person. The event in which the personalities, having a guiding idea, go forward to the end not paying attention to obstacles nor the price they have to pay, becomes glorified. The epic story on the Battle on Kosovo field has become a central point in historical records of time of Serbian nation.